

לשון צופית ב'מורה הנבוכים' ופשרה

מאת

עומר מיכאליס

נוכחותו של מינוח צופי ב'מורה הנבוכים' אומנם זוהתה זה מכבר במחקר, אך טרם זכתה לדיון מחקרני נאות. בשני מאמרים שראו אור בשנת 1986 הציע שלמה פינס כי לשונו של הרמב"ם ב'מורה הנבוכים' חלק ג, פרק גא עוצבה על ידי שימוש 'במונחים שנשאלו ישירות או בעקיפין מן המיסטיקנים המוסלמים, הצופים', אולם מלבד דבריו התמציתיים של פינס לא זכתה שאלת המינוח הצופי ב'מורה הנבוכים' אלא להתייחסויות ספורות, לאזכור של הופעת מונח זה או אחר ולהערכות כלליות.

במאמר זה המחבר טוען כי הרמב"ם לא אימץ בחלק ג, פרק גא דרך צופית, אלא נטל באופן דיאלקטי את רשת הלשון הצופית ופרס אותה על התשתית הפילוסופית ועל האפיסטמולוגיה שפיתח לאורך כל 'מורה הנבוכים'. את המהלך הזה לא עשה הרמב"ם לבדו, אלא כפי שמראה המאמר, היה לו בו מלווה ומטרים חשוב, והוא אבו עלי אבן סינא, בחטיבה החותמת את חיבורו 'ספר הרמיונות וההערות' (פתאב אלאשאראת ואלתנביהאת). מעקב אחרי המהלך המקביל של הרמב"ם ואבן סינא – מהלך שעשה הרמב"ם בעקבות אבן סינא כפי שנטען במאמר – מגלה כי שניהם ביקשו לדובב את הלשון הצופית באופן שונה משעשו הצופים, ולהציב אידיאל של דתיות שכלית שתוויה הם תווי ההיכר של הפלאספה. כך לא רק מתגלה מקור חדש שהשפיע על הרמב"ם באחד מפרקי השיא של חיבורו, אלא גם מתבררים התוכן החדש שיצק הרמב"ם לאוצר המילים והרעיונות הצופי והתערבותו בסביבה תרבותית שהצופיות הייתה בה כוח עולה ונוכח יותר ויותר.

בירור חידת הלשון הצופית ב'מורה הנבוכים' חלק ג, פרק גא נעשה בשתי דרכים. הדרך האחת היא בחינה של המונחים הצופיים בפרק ושל מידת הקרבה בין שימושו של הרמב"ם בהם לשימוש שנעשה בהם במקורות צופיים קלסיים. הדרך השנייה היא עיון קרוב בפרק מ'מורה הנבוכים' לאור מקור שעד כה לא נבחן ברצינות בזיקה אליו, ושמחברו נחשב לאחד החשובים שבהוגי הפלאספה דווקא, אבן סינא – השימוש במונחים צופיים במקור זה שונה כאמור מן השימוש בהם במקורות הצופיים הקלסיים. הטענה מוכחת אפוא באופן דו-כיווני: מן הכיוון האחד מתברר כי שימושו של הרמב"ם אינו תואם את השימוש הצופי, ומן הכיוון האחר מתברר מניין שאב את הפירוש החדש שנתן ללשון הצופית.

ד"ר עומר מיכאליס, החוג לפילוסופיה יהודית ותלמוד, אוניברסיטת תל אביב, ת.ד. 39040,

תל אביב 6997801

omerMich@tauex.tau.ac.il